

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԿԱՆ

ՓՈՐՁՆԱԿԱՆ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹԵԱՆ ԱՐԴԻԻՆՔՆԵՐԸ

Պրոֆ. Էրնստ Մէյմանի «Դասախօսութիւններ փորձնական մանկավարժութեան մասին» գրքից

Շարունակութիւն

XI

Փորձնական մանկավարժութեան խնդիրը դիդակտիկայի նկատմամբ:

Դիդակտիկա ասելով այս դէպքում պէտք է հասկանալ սովորեցնելու դիդական հիմնաւորման ուսումը, այս տեսակէտից փորձնական դիդակտիկան փորձնական մանկավարժութեան այն մասն է, որը նպատակ ունի փորձերի միջոցով հիմնաւորել սովորեցնելու մեթոդները: Սովորեցնելու գլխաւոր նպատակն է ծանօթութիւն տալ սանին, զարգացնել նրա մտաւոր ընդունակութիւնները և կարողութիւնները ձեւական կողմից: Փորձնական մեթոդիկան պէտք է որոշէ գործադրելիք մեթոդների ազդեցութիւնը մանուկի աշխատանքի վրայ և թէ ի՞նչ ձևով է մանուկը հասնում իւր նպատակին: Կարեւոր է ոչ թէ արտաքին յաջողութիւնը, որ մանուկը այդ մեթոդով հասնում է իւր նպատակին, այլ աւելի հետաքրքիրը այն է, թէ ի՞նչ ձևով հասաւ նա դրան:

Ուսուցման իւրաքանչիւր մեթոդ ունի նաև որոշ բարոյական կողմ, ազդեցութիւն, մի մեթոդ կարող է մանուկի ուշադրութիւնը կարգաւորել, կամքը ամրապնդել, մեծացնել նրա հաւատը դէպի ուսուցիչը, միւսը կարող է սրանցից և ոչ մէկին չնպաստել, ուստի դպրոցում գործադրուած մեթոդը քննելու երկու կողմն էլ պէտք է ի նկատի ունենալ՝ և զուտ ուսուցման և բարոյական, մե-

քենայական և ճեշող բնոյթ ունեցող մեթոգը հետու է լինում բարոյական կողմից: Աւելի կարեօրը երկրորդ պահանջն է, որովհետեւ կարելի է շատ հեշտ ձեով վարժեցնելու մեթոգ գտնել, որը զուրկ կլինի բարոյական ազդեցութիւնից, նշանակութիւնից: Փորձնական դիդակտիկայի խնդիրն է նաեւ հետազօտութեան՝ ենթարկել դասական պիտոյքները՝ դասադրքերը, մօգելները, շօշափելի դարձնող միջոցները, քարտէզները, տետրակները դրշածայրերը և այլն:

Փորձնական դիդակտիկան հետազօտել է առ այժմ՝ ամենատարրական խնդիրները, որոնցից առաջին տեղը բռնում է շօշափելի ուսումը: Միջնագարեան դպրոցական ուսուցումից (սխօլատիկա) յետոյ արդէն շօշափելի ուսուցման պահանջ գտնում ենք Ռատկէի, Լօկի, Զալցմանի, Ռուսոյի աշխատութիւններում: XIX դարու սկզբին այդ պահանջը կանոնաւոր կերպով մշակեցին ու հիմնաւորեցին երեք մանկավարժները՝ Պետալօցցին, Ֆրէբէլը և Հերքարտը: Պետալօցցին պահանջում է շօշափելի ուսուցումը դորժագրել ոչ միայն սովորական դասաւանդական առարկաների մէջ, այլ և մնացած գէպքերում: Պետալօցցին նկատում է, որ մարդկութեան իմացութեան հիմքը մտահայեցողութիւնն է. մանուկն սկսում է անորոշ մտահայեցողութիւնից և հասնում է աւելի օրոշի, վերջապէս դադափարներ է կազմում: Մտահայեցողութեան գլխաւոր տարրերը ցոյց տալու համար Պետալօցցին հետեւեալ դաստղութիւնն է առաջ բերում. երբ կրթուած մարդը ուզում է իւր առաջ դրած օրէէ առարկայ հասկանալ՝ ինչ կէտեր է աշխատում պարզաբանել, այդ կէտերը երեք են՝ նախ ուզում է թիւն իմանալ, թէ քանի հատ է, երկրորդ՝ առարկայի բռնած տարածութիւնը, երրորդ՝ աշխատում է այդ առարկային անուն տալ. այստեղից նա եզրակացնում է, որ մտահայեցողութեան ամենաբնիկ հանուր տարրերն են՝ թիւը, ձեւը և խօսքը. առաջին երկուսը առարկայի յատկութիւններն են, իսկ խօսքը նպաստում է միայն այդ երկուսի պաշտօնելուն և յիշողութեան մէջ

ամբանալուն Դեստալօցցին այտեղ դանցառութեան է տուել զգայարանքներ զերը, նոյնպէս և ժամանակի նշանակութիւնը և այլն։ Ուսումն էլ այս երեք տեսակէտից է լինում. պէտք է վարժուել թուի, ձեի և խօսքի, այն էլ շօշափելի միջոցներով։

Ֆրէքէլը Դեստալօցցու բացատրութիւնը աւելի լրացնում է, նա տեղ է տալի զգայարանքները զարգացնելու միջոցներին, որոնցով երեխան հնարաւորութիւն է ստանում գոյներին, ձայներին ծանօթանալու. պահանջում է կամքը զարգացնել, այն ինչ որ երեխան իւր մտահայեցողութեան մէջ ունի, պէտք է ձեռքով էլ կատարէ. շնորհիւ ծեփելուն, դժելուն, մի բան շինելուն մանուկը ձեերի մասին որոշ հասկացողութիւն է ձեռք բերում։ Շօշափելի ուսուցման իրակէտը լինելու է երեխաների բնական հակումը գէպի խաղերը և զրադմունքը, այս ձևով երեխան հեշտութեամբ ու հաճոյքով սկսում է սովորել։ Մի բան միայն կարելի է իբր պակասութիւն նկատել, այդ այն է՝ որ Ֆրէքէլի ամբողջ ուշադրութիւնը կեդրոնացած է եղել միասին փոքր մանուկների վրայ և այդ պատճառով նրա մեթոդը գործադրւում է միայն մանկական պարտէզում։

Հերրարտը յատկապէս մեծ տեղ է տալի ուշադրութեան զարգացմանը, մանաւանդ մտահայեցողութեան որոշ խմբերի նկատմամբ. երեխան ինքը պէտք է աշխատէ խելամուտ լինել բաղմաթիւ ձեերի, որոշ զեկաւարող հայեացքներ ունենալով. փորձնական մանկավարժութիւնը պէտք է պարզէ, թէ ինչպէս է մանուկը իւր մտահայեցողութեան զարգացման զանազան տարիներում, և տպաքննալիսի նիւթեր են համապատասխանում այդ շրջանին։

Զանազան փորձնական հետազոտութիւններից երևում է, որ երեխան առհասարակ տեսնում է, լսում է, շօշափում է այն, ինչ որ նա ուզում է տեսնել, լսել և շօշափել, երեխան տեսնում է այն, ինչ որ նրա կամքը թելագրում է տեսնելու, և ոչ թէ այն, ինչ որ նրա զգայարանքներին ենթակայ է. ուրիշ խօսքով մտահայեցողութեան զարգացումը ծագւում է վերջ ի վերջոյ մտահայելու կամքն

ունենալուց, ուստի մտահայեցողութեան կրթութեան համար պէտք է գործադրել առաւելապէս հետեւեալ մեթոդները՝ 1) Միշտ ազդել մանկան բարեխղճութեան վրայ 2) դիտողութեան նիւթը սովորեցնել մաս, մաս 3) մանուկը պէտք է սովորէ որոշ զեկաւարտող հայեցակէտով դիտել:

Գծագրութիւնը պարզում է թէ ինչպէս մանուկը իւր զարգացման զանազան շրջաններում զանազանակերպ մտահայեցողութեան տէր է լինում: Առաջին շրջանում, երբ նա գծում է առարկաների ստուերագիծը՝ գծում է այն, ինչ որ գիտէ այդ առարկայի մասին: օրինակ երբ նկատում է մարդուն՝ գծում է գլուխը, քիթը, երկու աչքը, երկու ձեռքը, երկու ոտքը և մատները, այս տեղից երևում է, թէ մանուկը որ մասերն աւելի կարեւոր է համարում: Հետզհետէ գծագրութեան նիւթը բարդանում է և մանուկը աշխատում է նկարը վերլուծել, յատկապէս սկսում է լաւ դիտել տարածութիւնների յարաբերութիւնները, իրական առարկայի և որա մտահայեցողութեան միջև եղած պատկերի տարածութեան յարաբերութիւնը հետզհետէ պարզւում է, մանաւանդ քանակի տեսակէտից: Մտահայեցողութիւնը, այս տեսակէտից, դառնում է գիտակցութեան ներգործական մասը, որովհետեւ 1) տպաւորութիւն ստացող մարդը ոչ թէ պարզ կերպով մի բան է ստանում, այլ նաև ստացածի վրան աւելացնում է իւր մտապատկերներին մտապատկերներ կազմելու հակումների պաշարից որ և է բան 2) այդ բոլոր գործողութիւնների ժամանակ հանդէս է գալի նրա կամքը:

Շօշափելի ուսուցման համար առարկաներ ընտրելու դէպքում կարեւոր է ուշադրութիւն դարձնել այն հանգամանքի վրայ, որ նկարները յարմար լինին մանկան ըմբռնողութեանը: Առհասարակ շօշափելի ուսուցման դէպքում հարկաւոր է չորս գլխուօր ձևական կէտեր ի նկատի ունենալ. 1) Մտահայեցողութեան համար առաջարկած առարկաները դիտելու և վարժեցնելու հետ պէտք է աւանդել և դիտելիք առարկայի տարրերը, երեխաները

պէտք է վարժուեն նկարուած առարկայի ձևը, մեծութիւնը տարրերել իրական առարկայի ձևից, մեծութիւնից: 2) Մըտահայեցողութիւնը պէտք է զարգանայ որոշ մեթոդով, պէտք է որոշ ծրագրով վերլուծուեն բոլոր առարկաները, երեխան վերլուծութիւնը իրեն ծանօթ գաղափարից պէտք է սկսէ, նա պէտք է առարկան մանրամասն նկարագրէ, սրանից յետոյ միայն նրան կարելի է ծանօթացնել թէ առարկան ինչի համար է գործադրուում: 3) Մտահայեցողութեանը վարժուելու գէպքում պէտք է ուշադրութիւնը կանոնաւորուի, մի քան ծեփելու կամ նկարելու գէպքում մանուկի ոչ միայն ձեռքը, աչքը պէտք է վարժուի այլ և նա պէտք է կանոնաւոր, ճիշտ գաղափար կազմէ այդ առարկայի մասին, նրա գործադրութիւնը ըմբռնէ, 4) Շօշափելի ուսուցման գէպքում որոշուում են նաև մանուկների տիպերը և պէտք է աշխատել, որ նրանց մէջ եղող միակողմանիութիւնները վերջանան, որովհետև մանկան բոլոր զգայարանները վարժուում են, և կարևոր է զգայարանքներից ստացած նիւթերից ուժեղ տեսակի խմբակցութիւններ կազմելուն վարժեցնել:

XII

Մանկան ընթերցանութեան խնդրին վերաբերող փորձեր:

Ընթերցանութիւնը միշտ էլ կարևոր ու տարրական առարկայ է համարուել և ունեցել է ուսուցման մեթոդի որոշ զարգացումը, թէև մինչև մեր օրերն էլ չունենք մի այնպիսի մանկավարժ, որը բացատրէր ընթերցանութեան հոգեբանական մեխանիզմը և ցոյց տար մանկան և հասակաւորի ընթերցանութեան միջև եղած տիպիկ տարբերութիւնները:

Ընթերցանութեան հոգեբանական վերլուծութիւնը ցոյց է տալի, որ խօսքը և նրա բովանդակութիւնը իրենց համար ստեղծել են տեսողական նշաններ՝ գրաւոր տառեր, որոնց շնորհիւ կարելի է առարկայական ճշտութեամբ պատկերացնել նրանց և հասկանալի դարձնել ընթերցողին, այսպիսով ընթերցանութեան ժամանակ կա-

տալուով են երկու գործողութիւն—բանական—մտաւոր և տեսողական: Ընթերցանութեան վարժեցնելը պահանջում է, որ իւրաքանչիւր տառի տեսողական ձևը զուգորդուի այն ձայնի հետ, որին համապատասխանում է. շնորհիւ խօսքի ձայնին՝ զուգորդուած են արտասանութեան համար անհրաժեշտ եղող շարժումները. երբ այդ զուգորդութիւնները լրիւ են կազմուած, ասում ենք մանուկը ճանաչում է տառերը: Հասակաւոր մարդը կարդում է ոչ թէ առանձին տառերը, այլ բառի ընդհանուր ձևն է ընդգրկում. մանուկն էլ կարող է վարժ կարգալ այն ժամանակ, երբ նա հնարաւորութիւն ձեռք կրերի մի հայեացքով ճանաչել բառերի ընդհանուր ձևը:

Ամեն մի ուսուցման նպատակն է եղել մանկանը վարժ ու սահուն ընթերցանութեան հասցնել. սակայն այս նպատակին հասցնող ճանապարհները դանաղան դարերում տարբեր են եղել: Ամենից առաջին և երկարատեւ մեթոդը եղել է տառականը. այս դէպքում սովորեցնում են տառերի անունները և ապա ծանօթ տառերից կազմում են վանկեր ու բառեր, յաճախ անգիր էին սովորեցնում ամբողջ այբուբենը սկզբից մինչև վերջը և ընդհակառակը, ամեն մի տառը ցոյց էին տալի գրատախտակի վրայ և ասում անունը. վանկ կազմում էին հեգեչով, օրինակ այբ շա—աշ, խէ այբ իա—աշխա և այլն. հասկանալի է, որ մանուկը գծուարանում էր հասկանալ, թէ ինչպէս այդ մի շարք բարդ ձայներից կազմում է այդքան պարզ բառը: Մարդասէրների մանկավարժութեան մէջ ընդունուած էր դասական մեթոդը. երեխաներն ստիպուած էին երկար ու ծանր բառեր հեգել, օրինակ մեծածաճանշաարփիափայլականութիւն. կամ ստիպում էին անմիտ վանկեր կազմել. օրինակ բեն—այբ—բա, բեն—եչ—բե, բեն—է—բէ—բեն—ո—բո, բեն—օ—բօ և այլն:

Այդ մեթոդի գլխաւոր պակասութիւնը այն է, որ երեխաները ուղղակի չեն իմանում թէ տառը ինչ ձայնի է համապատասխանում, օրինակ այբ, այստեղ մի քանի ձայներ կան, որոնցից իսկականը ա—ն է և երեխան ինքը

պէտք է որոշէ այդ երեխաները այս պատճառով սովորելուն անբարեհաճ են վերաբերուած։ Այլ և փոխանակ իրար մօտիկ, քիչ թէ շատ նման տառերի խմբերի վարժեցնելու նրանք միանգամից այբուբենը սովորեցնում էին. երեխաները բնականաբար դժուարանում էին միանգամից բոլորը յիշել և կարդալիս արդէն շատ տառեր մոռացած էին լինում։ սրանից առաջ էր դալի կրկնակի աշխատանք և դժուարութիւն։

Տառական մեթոդի հետ վաղուց գործադրւում էր նաև ձայնական մեթոդը. բայց սա կողմնակիցներ քիչ ունէր։ Ձայնական մեթոդի ժամանակ առում է առեն մի տառի համապատասխանող ձայնը, ոչ թէ այբ, բն, այլ ա, բ, ուսուցիչը աշակերտին ասում է մ'—ի, աշակերտը պիտի ասի «մի» թէև յաճախ ասում է մ'—ի, ձայնական մեթոդն էլ ունի իւր անյարմարութիւնները, որոնց առաջն առնելու համար շատ մանկավարժներ են աշխատել։

Նախկին մեթոդները համադրական ընդթ ունէին, մանուկին առաջ պարզ տարրերի հետ էին ծանօթացնում և յետոյ կազմել էին տալի վանկեր և ամբողջ բառեր, իսկ այժմ՝ վերլուծական մեթոդը հիմք ընդունում է ամբողջ բառը կամ խօսքը, և տարրերի հետ ծանօթացնում են, յետոյ՝ մանուկին ասում են սովորական ծանօթ խօսք և ապա սրանց նշանակութիւնը հիմք ընդունելով սկսում են շօշափելի ուսումը։ Տարբեր տեսակի վերլուծական մեթոդներ կան, օրինակ մի մեթոդ պահանջում է, որ մանուկին ծանօթացնեն բառերի ձևերի հետ, որովհետև հասակաւոր մարդը ամբողջ բառեր է ընդգրկում մի հայեցքով, իսկ մանուկը պէտք է հասնի այդ ձևի ընթերցանութեան, դրա համար նկարներ են տալի մանուկին կամ մանուկը ինքն է նկարում որոշ բառերի իմաստին համապատասխանող նկարներ, այսպիսով նա և կարդում է և գրում, օրինակ նկարում է ձու և նկարի մէջ գրում է ձու, երբ նկարները լաւ կարդում են, սկսում են նկարները կամաց կամաց ջնջել, մնում են միայն բառերն, այժմ աշակերտը կարդում է բառերը։ Այս մեթոդը աշ-

խառնում է շահագործել մանուկի միայն յիշողութիւնը. վերջումսական մեթոդը ազատում է մանուկին առանձնացած ձայների վարժութիւնից, մի բան որը յետոյ իրեն պէտք չի դալու. անմիտ բռնելից ազատում են և գործ են ունենում որոշ նշանակութիւն ունեցող բառերի հետ. այս պատճառով այս մեթոդով վարժուող մանուկները շուտով կարգում են գիտակցօրէն, թէ և ոչ այնքան էլ ճիշտ են կարգում. Ընթերցանութեան տեխնիկան և մեքենայական կողմը լաւ զարգացած չի լինում:

Ընթերցանութեան խնդրում մանուկները հասակաւորներից տարբերւում են նրանով, որ առաջինների տեսողական գիտողութիւնը պակաս ճշտութիւն ունի և կարգալիս աւելի շուտ բառը դաշակում են. բացի այդ, որովհետեւ բառերի քիչ պաշար են ունենում, յաճախ ստիպւում են դաշակել. Ընթերցանութիւնը սկսելուց 3 տարի յետոյ մօտաւորապէս մանուկների մէջ նկատւում են այնպիսի ձևեր, որոնք յատուկ են հասակաւորին. 11 տարեկան լաւ կարգացողները այլ ևս վանկերով չեն կարգում իրենց մտքում բառերը. այլ միանգամից, վաղժ կարգալ սովորեցնելու համար հարկաւոր է սւշադրութիւն դարձնել, որ մանուկը վարժուի ճիշտ տեսողական գիտողութեան, բառի վերլուծութեան:

Ընթերցանութիւնը մարդկանց մեծ մասի համար ներքին լսողութիւն աւցածը արտաանութիւն է. մանուկները և անկիրթ հասակաւորները յաճախ շրթունքները շարժում են այդ դէպքում: Մի քանի երեխաներ երբ սկսում են գրքի վրայ կարդալ, տառերի շատութիւնից չփոթւում են. այդ պատճառով պէտք է աւելորդ ու խանդարող տպաւորութիւններ առաջ բերող երեւոյթները հանել դասագրքից. ստղում էջերը պէտք է լայն լինեն. աշակերտը ոչ թէ մատով պէտք է հետեւէ դասերին, այլ առանձին սուր փայտով: Երեխան չպէտք է բարձր ձայնով կարդայ մի ուրիշ արդէն կարդալ իմացողի հետ. որովհետեւ նա միայն լսում է ուրիշի ձայնը և կրկնում է, իսկ տեսողութիւնը չի կեդրոնանում տառերի վրայ: Պէտք է

կարգալ ծանր որ մանուկը տարրերը ուղիղ իւրացնէ և զուգորդութիւնները ուղեղում ամրապնդուին: Կարգացածի բովանդակութեան հետ պէտք է ծանօթացնել մանուկին, այլապէս նրա համար նիւթը մնում է անհետաքրքիր: մանուկանդ որ ինքը գծաւարութեամբ է կարգում և բնականաբար նիւթի գեղեցկութիւնը նսեմանում է:

շարունակիլի

Pessimist

ՉԱՐ ՏՂԻ ՄԱՍԻՆ ՎԻՊԱԿԸ:

ՄԱՐԿ ՏՎԷՆԻ *)

Եղել է չի եղել մը պատիկ չար տղայ, և նրա անունն էր Ջիմ, թէպէտ սովորութիւն է դառել պատիկ չար տղէրքին գրեթէ միշտ Յակոբ կոչել, ինչպէս որ շատ հեշտ է համոզուել, եթէ կարգաք կերտինօրեայ ուսումնարանն ընթերցարանները:

Նա մինչև անգամ չունէր հիւանդ մայր, — մի այնպիսի հիւանդ մայր, որ լաւ յայտնի է իւր բարեպաշտութեամբ և տառապում է թորախտից, որ անշուշտ ուրախ էլ կը լինէր գերեզման մտնել և հանգստանալ, եթէ խանդաղատանօք չսիրէր իւր անդին որդուն և չվախենար, թէ իւր մահից յետոյ մարդիկ կարող են նրա հետ վարուել սառնասրտութեամբ և անդթութեամբ: Ընթերցարանների մէջ նկարագրած չար տղէրանց մեծ մասը կոչւում են Յակոբ և ունենում են հիւանդ մայրեր, որոնք նրանց անդադրում սովորեցնում են ասել՝

«Նա այսօր յողնեցի, ես ուղում եմ հանգստանալ և այլն», որոնք օրօրը երգում են անայշ, մեղմ ձայնով, որոնք քնեցնելուց առաջ նրանց համբուրում են, անկողնու մօտ չօքում և լաց են լինում: Ո՛չ, այս տղէն այդպիսի բան խելի չունէր:

* Այս երգիծարանութիւնը շարաշար ծագրելով Ամբիկայի ընթերցարանները, ոչ նուազ իրատախան է դառնում նա եւ մեր համար: Ծանօթ. Թարգ.